NOTIJORAT TASHKILOTLARIDA MOLIYAVIY RESURSLARNI SHAKLLANTIRISHDA GRANT MABLAG'LARINING O'RNI VA ULARDAN SAMARALI FOYDALANISH MASALALARI

Toshpulatov Farruxbek Asronbek o'g'li
TDIU huzuridagi "O'zbekiston iqtisodiyotini rivojlantirishning ilmiy asoslari va muammolari" ilmiy-tadqiqot markazi mustaqil tadqiqotchisi
ORCID: 0009-0008-2994-3308
https://doi.org/10.5281/zenodo.22897979

Grant mablag'lari notijorat tashkilotlari moliyaviy resurslarini shakllantirishning muhim manbalaridan biri bo'lib, ular ijtimoiy loyihalarni amalga oshirish, yangi xizmatlarni sinovdan o'tkazish, maqsadli guruhlarni qo'llab-quvvatlash va tashkiliy salohiyatni rivojlantirish imkonini beradi. Grantlar ayniqsa yangi tashabbuslarni boshlash, muayyan ijtimoiy muammolarni hal etishga qaratilgan loyihalarni moliyalashtirish hamda tashkilotning tashqi resurs bazasini kengaytirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, grant mablag'lari NNTlarga faoliyatning yangi yo'nalishlarini sinov tariqasida joriy etish, hamkorlik aloqalarini kengaytirish va maqsadli guruhlar qamrovini oshirish uchun ham qo'shimcha imkoniyat yaratadi. Biroq grantning moliyaviy ahamiyati faqat ajratilgan mablag' hajmi bilan belgilanmaydi. Tanlovdagi raqobat darajasi, ariza tayyorlash xarajatlari, mablag'dan foydalanish cheklovlari, hisobot talablari, moliyalashtirish muddati va grantning takroriy olinishi ehtimoli uning haqiqiy moliyaviy qiymatiga ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli grant mablag'larini baholashda ularning nominal hajmi bilan bir qatorda, jalb qilish, boshqarish va hisobot bilan bog'liq qo'shimcha xarajatlarni ham hisobga olish zarur.

Grant mablag'laridan samarali foydalanish ikki o'zaro bog'liq bosqichni qamrab oladi. Birinchi bosqich - resursni jalb qilish samaradorligi bo'lib, bunda tanlov shartlari, muvaffaqiyat ehtimoli, ariza tayyorlash uchun sarflanadigan vaqt va mehnat, shuningdek, loyiha hujjatlarini ishlab chiqish bilan bog'liq tashkiliy xarajatlar baholanadi. Ikkinchi bosqich - ajratilgan mablag'dan foydalanish samaradorligi bo'lib, bunda xarajatlarning maqsadliligi, budjet intizomi, qo'shimcha tashkiliy xarajatlar, monitoring va hisobot talablari hamda amalda faoliyatga yo'naltiriladigan sof resurs hajmi hisobga olinadi. Mazkur ikki bosqichni birgalikda baholash grant mablag'ining tashkilot uchun qanchalik foydali va moliyaviy jihatdan maqbul ekanini aniqroq aniqlash imkonini beradi. Bundan tashqari, bunday yondashuv grantlarni faqat qisqa muddatli moliyalashtirish manbasi sifatida emas, balki tashkilotning umumiy moliyaviy strategiyasining tarkibiy elementi sifatida ko'rib chiqishga xizmat qiladi.

1-jadval
2026 yildagi ayrim davlat granti tanlovlarida resursga kirish ko'rsatkichlari

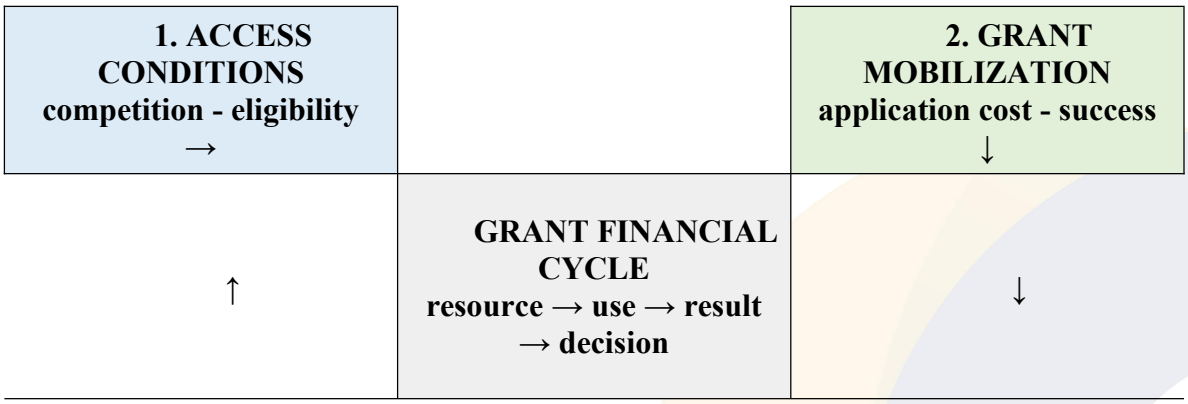
Hudud / tanlov	**Tanlov ko'lami**		**Natija**	
Tavsif	**Budjet, mln so'm**	**Arizalar soni**	**Qo'llab-quvvatlangan loyiha**	**Muvaffaqiyat darajasi, %**
Respublika	2 000	345	16	**4,64**

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Toshkent shahri	750	25	5	**20,00**
Farg'ona	800	19	4	**21,05**
Surxondaryo	725	14	5	**35,71**
Jizzax	780	13	4	**30,77**

1-jadvaldagi ko'rsatkichlar grant resurslariga kirish imkoniyati tanlovlar kesimida sezilarli darajada farqlanishini ko'rsatadi. Respublika miqyosidagi tanlovda muvaffaqiyat darajasi 4,64 foizni tashkil etgan bo'lsa, Surxondaryo va Jizzax hududlarida ushbu ko'rsatkich mos ravishda 35,71 va 30,77 foizga yetgan. Mazkur tafovut grant mablag'larining mavjudligi bilan ularga real kirish imkoniyati bir xil tushuncha emasligini ko'rsatadi. Ya'ni, nominal jihatdan yirik grant dasturi tashkilot uchun doimo eng maqbul moliyalashtirish manbasi bo'lavermaydi, chunki tanlov bosimi yuqori bo'lgan sharoitda resursni jalb qilish ehtimoli kamayadi va ariza tayyorlash bilan bog'liq qo'shimcha xarajatlar ortadi. Shu sababli grant manbasini tanlashda mablag' hajmi bilan bir qatorda muvaffaqiyat ehtimoli, raqobat intensivligi va resursni jalb qilish uchun zarur tashkiliy xarajatlarni ham moliyaviy qaror qabul qilish mezoni sifatida hisobga olish maqsadga muvofiq.

Raqobat yuqori bo'lgan tanlovlarda muvaffaqiyatsiz arizalarni tayyorlashga sarflangan vaqt, mehnat va tashkiliy resurslar ham tashkilot uchun ma'lum iqtisodiy qiymatga ega. Ariza konsepsiyasini ishlab chiqish, smeta tayyorlash, hujjatlarni rasmiylashtirish, hamkorlar bilan kelishish va tanlov talablariga moslashtirish jarayonlari qo'shimcha xarajatlarni yuzaga keltiradi. Agar tashkilot yil davomida ko'plab grant tanlovlarida ishtirok etsa, biroq ularning faqat kichik qismi moliyalashtirilsa, muvaffaqiyatsiz arizalar bo'yicha sarflangan resurslar ham yutib olingan grantlarning haqiqiy jalb qilish qiymatiga ta'sir qiladi. Shu bois fundraising bilan bog'liq barcha xarajatlarni faqat muvaffaqiyatli grantlar doirasida emas, balki barcha topshirilgan arizalar kesimida hisobga olib, keyinchalik ularni amalda jalb qilingan grant resurslariga taqsimlash grant mablag'ining haqiqiy moliyaviy qiymatini aniqroq baholash imkonini beradi. Bunday yondashuv NNTga qaysi grant tanlovlarida ishtirok etish moliyaviy jihatdan maqsadga muvofiq ekanini oldindan baholash va fundraising faoliyatini yanada oqilona rejalashtirish imkonini yaratadi.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

1-rasm. Grant mablag'ini jalb qilish va samarali foydalanishning moliyaviy sikli

1-rasmda grant mablag'larining moliyaviy sikli jalb qilishdan yakuniy baholashgacha bo'lgan izchil jarayon sifatida aks ettirilgan. Mazkur yondashuv grantni bir martalik tushum sifatida emas, balki oldingi tanlov xarajatlari, loyiha davridagi qo'shimcha xarajatlar va yakuniy natijalar bilan bog'langan moliyaviy resurs sifatida ko'rish imkonini beradi. Ayniqsa, monitoring va hisobot xarajatlari oldindan baholansa, grant budjetining amalda faoliyatga yo'naltiriladigan qismi yanada aniq rejalashtiriladi.

Grant mablag'laridan samarali foydalanishning yana bir sharti xarajatlar smetasining real ehtiyojlarga mos tuzilishidir. Faqat dasturiy xarajatlarni maksimal darajada oshirishga intilish har doim ham yuqori samaradorlikni anglatmaydi. Zarur buxgalteriya, aloqa, monitoring, logistika va loyiha boshqaruvi xarajatlari yetarli darajada rejalashtirilmasa, loyiha ijrosi sifati pasayishi yoki tashkilotning boshqa resurslari hisobidan yashirin subsidiyalash yuzaga kelishi mumkin. Shu sababli grant smetasida asosiy faoliyat va uni ta'minlovchi zarur tashkiliy xarajatlar o'rtasida iqtisodiy asoslangan muvozanat bo'lishi kerak.

Grantlardan foydalanish samaradorligini oshirishda loyiha yakunidan keyingi moliyaviy davomiylik masalasi ham muhim hisoblanadi. Grant mablag'i hisobidan yaratilgan xizmat yoki tashabbus moliyalashtirish tugashi bilan to'xtab qolsa, ajratilgan resursning uzoq muddatli ta'siri cheklanishi mumkin. Shu sababli loyiha smetasini ishlab chiqish bosqichidayoq keyingi davr xarajatlari, yaratilgan aktivlardan foydalanish, xizmatni davom ettirish uchun zarur bo'lgan minimal mablag' va muqobil moliyalashtirish manbalari ko'rib chiqilishi kerak. Bu yondashuv grant mablag'larini bir martalik xarajat sifatida emas, balki keyingi resurslarni jalb qilishga zamin yaratadigan moliyaviy instrument sifatida talqin etish imkonini beradi.

Samaradorlikni baholashda grant mablag'ining faqat o'zlashtirish foiziga tayanish ham yetarli emas. Mablag'ning to'liq sarflangani loyiha maqsadiga erishilganini avtomatik tarzda anglatmaydi. Moliyaviy baholashda rejalashtirilgan va amaldagi xarajatlar, qo'shimcha tashkiliy sarflar, qamrov hajmi va sarflangan mablag' evaziga bajarilgan faoliyatlar o'zaro solishtirilishi maqsadga muvofiq. Bunda moliyaviy ko'rsatkichlar ijtimoiy natijaning o'rnini bosmaydi, biroq resurslar qanchalik oqilona boshqarilganini aniqlash uchun zarur axborot beradi. Aynan shu ma'lumotlar keyingi grant tanlovlarida manba va loyiha yo'nalishini tanlash sifatini oshiradi.

Xulosa qilib aytganda, grant mablag'lari NNTlar uchun muhim moliyaviy manba bo'lsa-da, ularning samaradorligi resursni jalb qilish ehtimoli, fundraising xarajatlari, mablag'dan foydalanish cheklovlari va hisobot yuklamasi bilan birgalikda baholanishi lozim. Amaliy jihatdan tashkilotlarga grant tanlovlarini oldindan moliyaviy mezonlar bo'yicha saralash, barcha arizalar bo'yicha jalb qilish xarajatlarini hisobga olish, smetada zarur bilvosita xarajatlarni asoslash va loyiha yakunida nominal hamda sof foydalanilgan resursni taqqoslash tavsiya etiladi.

References:
Ispolzuyemaya literatura:
Foydalanilgan adabiyotlar:

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

1. O‘zbekiston Respublikasining ‘Nodavlat notijorat tashkilotlari to‘g‘risida’gi Qonuni, 763-I-son, 14.04.1999. LEX.UZ.
2. O‘zbekiston Respublikasining ‘Ijtimoiy sheriklik to‘g‘risida’gi Qonuni, O‘RQ-376-son, 25.09.2014. LEX.UZ.
3. O‘zbekiston Respublikasining Budjet kodeksi, O‘RQ-360-son, 26.12.2013. LEX.UZ.
4. Anthony R.N., Young D.W. Management Control in Nonprofit Organizations. New York: McGraw-Hill, 2003.
5. Young D.R. Financing Nonprofits: Putting Theory into Practice. Lanham: AltaMira Press, 2007.
6. Tuckman H.P., Chang C.F. Measuring the Financial Vulnerability of Charitable Nonprofit Organizations // Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly. 1991. Vol. 20, No. 4. P. 445-460.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.